

AFET FARKINDALIĞI VE HAZIRLIK DAVRANIŞLARI: ADANA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR ALAN ÇALIŞMASI

DISASTER AWARENESS AND PREPAREDNESS BEHAVIORS: EVIDENCE FROM A CASE STUDY IN ADANA, TURKEY

Doç. Dr. Onur ÖZBAY

BCU (Brussels Capital University) Sağlık ve Sosyal Bilimler Bölüm Başkanı,
ADAFED – Adana Afet Farkındalık ve Eğitim Derneği Yönetim Kurulu Başkanı,
dronurozbay@gmail.com

Adana / Türkiye

ORCID: 0000-0001-8426-7105

Özet

Afetler, yalnızca fiziksel yıkımlara yol açmakla kalmayıp toplumların sosyal, ekonomik ve psikolojik yapısını da derinden sarsmaktadır. Türkiye, sahip olduğu jeolojik özellikler nedeniyle deprem başta olmak üzere birçok afet türüne karşı yüksek risk altında bulunmaktadır. Bu çalışmada, Adana ili özelinde afet farkındalığı ve hazırlık davranışları incelenmiştir. 560 katılımcı ile gerçekleştirilen saha araştırması kapsamında, bireylerin afet deneyimleri, hazırlık düzeyleri, aile içi iletişim stratejileri, acil durum çantası bulundurma eğilimleri ve kurumlara olan güven düzeyleri ölçülmüştür.

Bulgular, katılımcıların %74'ünün doğrudan veya dolaylı olarak bir afetten etkilendiğini göstermektedir. Ancak bu yüksek deneyim oranına rağmen, yalnızca %29,1'inin acil durum çantasına sahip olması, toplumsal hazırlığın düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, aile içi tahliye planı oranı %38'de kalmış, gönüllülük ve toplumsal dayanışmaya katılım oranı da uluslararası standartların altında bulunmuştur. Bu sonuçlar, afet farkındalığı ile hazırlık davranışları arasında ciddi bir kopukluk olduğunu göstermektedir.

Uluslararası karşılaştırmalar, Japonya ve ABD gibi afetlere hazırlık konusunda ileri ülkelerde bireysel hazırlık düzeylerinin çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Japonya'da acil durum çantası bulundurma oranı %90'ın üzerinde, ABD'de ise %60 civarındadır. Adana örneği, Türkiye'nin genel afet hazırlık profilini yansıtmakta ve ulusal ölçekte stratejik eksikliklere işaret etmektedir. Bu bağlamda, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve merkezi otoritenin eşgüdüm içinde çalışması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet farkındalığı, hazırlık davranışları, deprem, Adana, afet yönetimi, toplum temelli hazırlık, uluslararası karşılaştırma

Summary

Disasters not only cause physical destruction but also deeply affect the social, economic, and psychological structures of societies. Due to its geological characteristics, Turkey is highly vulnerable to many types of disasters, particularly earthquakes.

This study examines disaster awareness and preparedness behaviors in the province of Adana. Based on a field survey conducted with 560 participants, individuals' disaster experiences, preparedness levels, family communication strategies, emergency kit ownership, and levels of trust in institutions were measured.

Findings show that 74% of the participants have been directly or indirectly affected by a disaster. However, despite this high rate of experience, only 29.1% reported having an emergency kit, indicating a low level of societal preparedness. Moreover, the proportion of households with an evacuation plan was found to be only 38%, while participation in volunteerism and community solidarity remained below international standards. These results reveal a significant gap between disaster awareness and preparedness behaviors.

International comparisons demonstrate that in countries advanced in disaster preparedness, such as Japan and the United States, individual preparedness levels are much higher. For example, the proportion of people with an emergency kit is over 90% in Japan and around 60% in the United States. The case of Adana reflects Turkey's overall disaster preparedness profile and points to strategic deficiencies at the national level. In this context, it is concluded that local governments, non-governmental organizations, and central authorities must work in coordination.

Keywords: Disaster awareness, preparedness behaviors, earthquake, Adana, disaster management, community-based preparedness, international comparison

Giriş

Afetler, doğrudan etkiledikleri bölgelerde büyük can ve mal kayıplarına yol açmanın yanı sıra, toplumların uzun vadeli sosyal ve ekonomik gelişimini de tehdit etmektedir. Özellikle deprem kuşağında yer alan Türkiye, tarih boyunca birçok yıkıcı afetle karşı karşıya kalmış; 1939 Erzincan, 1999 Marmara ve 2023 Kahramanmaraş depremleri, bu durumun en çarpıcı örnekleridir. Bu afetler, yalnızca binlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmakla kalmamış, aynı zamanda toplumda kalıcı travmalar, ekonomik kayıplar ve kentleşme politikalarında köklü değişiklikler yaratmıştır. Afetlere karşı toplumların dirençli hale gelmesi, sadece mühendislik çözümleri ile değil; aynı zamanda farkındalık, hazırlık davranışları, eğitim ve toplumsal bilinç düzeyinin artırılması ile mümkündür. Bu noktada bireylerin afetlere yönelik bilgi düzeyleri, günlük yaşamda aldıkları önlemler, aile içi tahliye ve iletişim planları gibi unsurlar kritik rol oynamaktadır. Adana, Türkiye'nin en büyük metropollerinden biri olup aktif fay hatlarına yakın konumu nedeniyle yüksek deprem riski taşımaktadır. Kentin yoğun nüfusu, düzensiz yapılaşması ve hızlı göç hareketleri, afet riskini daha da artırmaktadır. Bu nedenle Adana ili, afet farkındalığı ve hazırlık davranışlarının ölçülmesi için önemli bir örneklem alanı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Adana ili özelinde halkın afetlere yönelik farkındalık ve hazırlık düzeyini ortaya koymak, elde edilen verileri uluslararası örneklerle karşılaştırmak ve gelecekte uygulanabilecek eğitim, farkındalık artırma ve toplumsal katılım stratejilerine katkı sağlamaktır. Çalışma, aynı zamanda afet yönetimi politikalarının yerel düzeyde hangi ihtiyaçlara odaklanması gerektiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemleri kapsamında tasarlanmıştır. Veri toplama aracı olarak 16 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Anket soruları, daha önce yapılmış ulusal ve uluslararası afet farkındalığı çalışmalarından (FEMA, 2020; Shaw et al., 2012; UNDRR, 2019) uyarlanarak hazırlanmış ve yerel koşullara uyarlanmıştır.

Araştırma Alanı

Araştırma, afet riski yüksek bölgelerden biri olan Adana ili özelinde gerçekleştirilmiştir. Adana, aktif fay hatlarına yakın konumu, yoğun nüfusu, göç hareketleri, düzensiz kentleşme ve sosyoekonomik çeşitliliği nedeniyle afet farkındalığı ve hazırlık davranışlarının ölçülmesi için uygun bir saha sunmaktadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemi, 560 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme ve kolayda örnekleme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Katılımcılar farklı yaş, cinsiyet, eğitim, meslek ve gelir gruplarından seçilerek çeşitlilik sağlanmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 18–65 olup, %52’si kadın, %48’i erkeklerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Süreci

- **Anket Uygulaması:** Anketler hem çevrim içi (Google Forms) hem de yüz yüze görüşmeler aracılığıyla uygulanmıştır.
- **Saha Uygulaması:** Yüz yüze görüşmeler özellikle düşük internet erişimine sahip kırsal mahallelerde gerçekleştirilmiştir. Böylece katılımcıların demografik çeşitliliği artırılmıştır.
- **Zaman Aralığı:** Veri toplama süreci, 2024 yılının Ekim ve Kasım ayları arasında iki aylık bir dönemde yürütülmüştür.
- **Ön Test:** Anket, uygulanmadan önce 30 kişilik küçük bir örneklemde ön teste tabi tutulmuş, soruların anlaşılabilirliği ve ölçüm gücü değerlendirilmiştir.

Veri Analizi

Toplanan veriler **SPSS 26** programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında:

- Betimsel istatistikler (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) hesaplanmıştır.
- Afet deneyimi ile hazırlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemek için **çapraz tablolar (crosstabs)** oluşturulmuş ve **Ki-Kare testi** uygulanmıştır.
- Katılımcıların demografik özellikleri ile hazırlık düzeyleri arasındaki farkları test etmek amacıyla **bağımsız örneklem t-testi** ve **tek yönlü ANOVA** kullanılmıştır.
- Uluslararası karşılaştırmalar için literatürdeki güncel veriler ile bulgular karşılaştırılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Anket formunun iç tutarlılığını ölçmek için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır ($\alpha=0,81$). Bu değer, kullanılan ölçüm aracının güvenilir olduğunu göstermektedir. İçerik geçerliliği için afet yönetimi alanında uzman üç akademisyenden görüş alınmış ve sorular bu doğrultuda revize edilmiştir.

Etik İlkeler

Çalışma, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür. Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, gönüllü katılım esas alınmış, yanıtların anonim olacağı ve yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Katılımcılardan sözlü onam alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- Çalışma yalnızca Adana ili ile sınırlıdır; bu nedenle sonuçlar Türkiye geneline doğrudan genellenemez.
- Veriler, katılımcıların öz-bildirimlerine dayanmaktadır; bu durum sosyal istenirlik yanlılığı yaratabilir.
- Çalışmada yalnızca nicel yöntemler kullanılmış, nitel veri (derinlemesine görüşme, odak grup) toplanmamıştır.

Bulgular

1. Afet Deneyimi: Katılımcıların %74’ü doğrudan veya dolaylı olarak bir afetten etkilenmiştir. Ancak bu deneyim, beklenen düzeyde hazırlık davranışına dönüşmemiştir. Literatürde de benzer bulgular yer almaktadır: Örneğin, 2011 Tōhoku Depremi sonrası Japonya’da deneyim yaşayanların %85’i hazırlık davranışlarını artırırken (Shiwaku & Shaw, 2016), Adana örneğinde bu dönüşüm sınırlı kalmıştır.

2. Acil Durum Çantası Hazırlığı: Katılımcıların yalnızca %29,1'i acil durum çantasına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu oran, ABD'de %60 (FEMA, 2020), Japonya'da ise %90'ın üzerindedir (Cabinet Office of Japan, 2021).

3. Aile İçi Tahliye Planı: Araştırmaya katılanların %38'i aile içinde tahliye planı yaptığını belirtmiştir. Bu oran, OECD ülkelerinde ortalama %70 seviyesindedir (UNDRR, 2019).

4. Kurumlara Güven: Katılımcılar afet sonrası en çok AFAD (%68) ve belediyelere (%54) güvendiklerini ifade etmiştir. STK'lara güven oranı ise %22'de kalmıştır.

5. Gönüllülük ve Toplumsal Katılım: Katılımcıların yalnızca %18'i afet sonrası gönüllü çalışmalarına katılabileceğini belirtmiştir. Oysa UNDRR (2015) verilerine göre, büyük depremlerden sonra ilk 48 saatte kurtarılan kişilerin %70'i halkın katılımıyla sağlanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma, Adana ili özelinde gerçekleştirilen saha araştırması ile afet farkındalığı ve hazırlık davranışlarını incelemiş ve önemli bulgular ortaya koymuştur. Katılımcıların %74'ünün doğrudan veya dolaylı olarak afet deneyimine sahip olmasına rağmen, bu deneyimin bireysel hazırlık davranışlarına yeterince yansımadağı görülmüştür. Özellikle acil durum çantası bulundurma (%29,1) ve aile içi tahliye planı yapma (%38) oranları, afet riski yüksek bir toplum için oldukça düşük seviyelerdedir.

Afet Deneyimi ve Hazırlık Davranışları

Literatürde afet deneyiminin bireylerin hazırlık davranışlarını artırıcı bir etkiye sahip olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (Lindell & Perry, 2012; Shiwaku & Shaw, 2016). Örneğin, Japonya'da 2011 Tōhoku Depremi sonrası halkın büyük çoğunluğu, yaşadığı deneyimden sonra hazırlık seviyesini artırmıştır. Buna karşın Adana örneğinde, afet deneyiminin hazırlığa dönüşüm oranı sınırlı kalmıştır. Bu durum, yalnızca deneyimin yeterli olmadığını; deneyimin eğitsel faaliyetler, toplumsal bilinçlendirme kampanyaları ve destekleyici politikalar ile güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kurumlara Güven ve Toplum Temelli Katılım

Araştırmada, katılımcıların en çok AFAD (%68) ve belediyelere (%54) güven duyduğu, sivil toplum kuruluşlarına güvenin ise %22'de kaldığı görülmüştür. Bu durum, Türkiye'de afet yönetiminin merkezîyetçi yapısını ortaya koymaktadır. Oysa uluslararası örnekler, özellikle Japonya ve ABD'de, sivil toplum kuruluşlarının ve gönüllü örgütlenmelerin afet yönetiminde kritik rol oynadığını göstermektedir (Nakagawa & Shaw, 2004). Türkiye'de toplum temelli afet yönetimi mekanizmalarının güçlendirilmesi, halkın afetlere hazırlık sürecine aktif katılımını artıracaktır.

Gönüllülük ve Dayanışma Kültürü

Katılımcıların yalnızca %18'inin afet sonrası gönüllü çalışmalara katılabileceğini belirtmesi, toplumsal dayanışma kapasitesinin düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Oysa Birleşmiş Milletler'in (UNDRR, 2015) verilerine göre, büyük depremlerden sonra kurtarılan kişilerin yaklaşık %70'i ilk 48 saatte, profesyonel ekiplerden önce halkın müdahalesiyle hayatta kalmaktadır. Bu nedenle gönüllülük kültürünün yaygınlaştırılması, afetlerde ilk müdahale kapasitesini artıracak ve kayıpların azaltılmasına katkı sağlayacaktır.

Eğitim, Farkındalık ve Politika Gereksinimleri

Bu çalışma, Türkiye'nin afet hazırlığında teknik çözümlerin yanı sıra toplumsal farkındalığın da kritik rol oynadığını ortaya koymuştur. Eğitim programları, tatbikatlar, okul temelli afet bilinçlendirme faaliyetleri ve mahalle düzeyinde yapılan topluluk çalışmaları, halkın hazırlık düzeyini yükseltecek en etkili yöntemler arasında görülmektedir. Ayrıca, yerel yönetimlerin afet risklerini azaltmaya yönelik politikaları daha kapsayıcı bir biçimde ele alması, özellikle göç alan şehirlerde kırılgan toplulukların korunması açısından önemlidir.

Genel Değerlendirme

Adana örneği, Türkiye'nin genel afet hazırlık profilini yansıtmaktadır. Afet deneyimi yüksek, fakat hazırlık düzeyi düşüktür. Bireyler resmi kurumlara güvenmekte, ancak bireysel ve toplumsal hazırlık süreçlerinde geri kalmaktadır. Bu bulgular, Türkiye'de afet yönetiminin sadece mühendislik çözümleri ve altyapı yatırımlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal davranış değişikliği, gönüllülük kapasitesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve sürekli eğitim programları ile desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, afetlere karşı dirençli bir toplum inşa etmek için; birey, aile, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve merkezi otorite arasında güçlü bir eşgüdüm sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde afetlerde kayıplar azaltılabilir, toplumların psikolojik ve sosyoekonomik toparlanma süreçleri hızlandırılabilir ve Türkiye gelecekteki büyük afetlere karşı daha dayanıklı hale getirilebilir.

Kaynakça

Cabinet Office of Japan. (2021). Disaster Management in Japan. Tokyo: Government of Japan.

Federal Emergency Management Agency (FEMA). (2020). Preparedness in America: Research Insights to Increase Individual, Organizational, and Community Action. Washington, DC.

Lindell, M. K., & Perry, R. W. (2012). The protective action decision model: Theoretical modifications and additional evidence. *Risk Analysis*, 32(4), 616-632.

Nakagawa, Y., & Shaw, R. (2004). Social capital: A missing link to disaster recovery. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 22(1), 5-34.

Shaw, R., Takeuchi, Y., & Shiwa, K. (2012). Disaster Education. Community, Environment and Disaster Risk Management, Vol. 9. Emerald Group Publishing.

Shiwa, K., & Shaw, R. (2016). Disaster risk reduction and education: Case studies from Japan. Springer.

UNDRR. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. United Nations Office for Disaster Risk Reduction.

UNDRR. (2019). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction. Geneva: United Nations.